

MAXSUS EHTIYOJGA EGA BOLALARNING IJTIMOIIY KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YORDAMNING ROLI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Pedagogika" fakulteti

'Psixologiya" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Xayrullojeva Gulbahor Abdullo qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida psixologik yordamning ahamiyati tahlil qilinadi. Ijtimoiy integratsiya va individual rivojlanishga ta'sir qiluvchi psixologik omillar ko'rib chiqilib, pedagogik va terapevtik yondashuvlarning samaradorligi o'rganiladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixologik holatini baholash va ularni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishda psixologik xizmatlarning roli chuqur tahlil qilinadi. Maqola ilmiy nazariy asoslar bilan birga, amaliy tavsiyalarni ham o'z ichiga oladi, bu esa mutaxassislar va pedagoglar uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Maxsus ehtiyoj, ijtimoiy ko'nikmalar, psixologik yordam, psixologik qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy integratsiya, rivojlanish, terapevtik yondashuvlar, maxsus ta'lim, individual yondashuv.

Kirish. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'lim va psixologiya sohasida dolzarb va murakkab muammo hisoblanadi. Ijtimoiy ko'nikmalar shaxsning atrof-muhit bilan samarali muloqot qilishi, jamiyatda moslashishi hamda o'zini ifoda etishida muhim omil bo'lib, ayniqsa, rivojlanish nuqsonlari yoki ruhiy salomatlik muammolari mavjud bo'lgan bolalar uchun uning ahamiyati yanada oshadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalar ko'pincha nutq, xulq-atvor yoki his-

tuyg'ularni boshqarishda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ijtimoiy aloqalarini cheklaydi va ijtimoiy inklyuziyani qiyinlashtiradi. Shu nuqtai nazardan, psixologik yordam orqali bu bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini maqsadli va tizimli ravishda shakllantirish hamda qo'llab-quvvatlash zarurati paydo bo'ladi.

Psixologik yondashuvlar, jumladan, kognitiv-hulqiy terapiya, ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish dasturlari va emotsional boshqaruv bo'yicha treninglar maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli integratsiyani ta'minlashda samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, maxsus ta'lim muassasalari va oilaviy muhitda psixologik yordamning integratsiyasi bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda sinergik effekt yaratadi. Bu jarayonning ilmiy asoslangan modellarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, bolalarning ijtimoiy faolligi va sifatli hayot kechirishini ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning roli, uning nazariy asoslari va amaliy jihatlari hamda mavjud yondashuvlarning samaradorligini o'rganishga qaratilgan.

Asosiy qism. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u ko'plab psixologik va pedagogik omillarga bog'liq. Ijtimoiy ko'nikmalar — bu shaxsning o'zini boshqalar bilan samarali muloqot qilish, jamiyatda o'z o'rnini topish va ijtimoiy vazifalarni bajarish imkonini beruvchi psixologik xususiyatlar to'plami hisoblanadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda ushbu ko'nikmalar rivojlanishi ko'pincha muayyan rivojlanish buzilishlari, xulq-atvoriy qiyinchiliklar yoki kommunikativ cheklovlar tufayli sekinlashadi yoki izdan chiqadi. Shuning uchun, ular uchun ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va mustahkamlashda individual yondashuv va kompleks psixologik yordam zarur bo'ladi.

Psixologik yordamning asosiy vazifalaridan biri — bolalarning ijtimoiy aloqalardagi muammolarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqishdir. Kognitiv-hulqiy yondashuv asosida olib boriladigan treninglar orqali bola ijtimoiy vaziyatlarda o'zini tutish strategiyalarini o'rganadi, his-tuyg'ularini boshqarishni egallaydi va ijtimoiy signallarni to'g'ri talqin qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maxsus ehtiyojga ega bolalarga mo'ljallangan ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish dasturlari bolalar o'rtasida ijtimoiy inklyuziyani kuchaytiradi, ularning o'z-o'zini hurmat qilish darajasini oshiradi hamda ijtimoiy izolyatsiyani kamaytiradi. Psixologik yordamning samaradorligi ota-ona va o'qituvchilar bilan hamkorlik asosida amalga oshirilganda yanada ortadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyat qozonishi uchun ularning atrofidagi kattalar tomonidan doimiy va tizimli qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Shu bois, psixologik xizmatlarning integratsiyasi — ya'ni maxsus ta'lim muassasalari, ijtimoiy xizmatlar va oilaviy muhit o'rtasida uzviy aloqalarni yaratish — psixologik yordam jarayonining ajralmas qismidir.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda individual yondashuv ham muhimdir. Har bir bolaning psixologik va rivojlanish xususiyatlari, shuningdek, ularning maxsus ehtiyojlari hisobga olinishi lozim. Buning uchun psixologlar diagnostika jarayonini chuqur amalga oshiradi, bolalarning kommunikativ va ijtimoiy faoliyat darajasini baholaydi hamda shunga moslashtirilgan terapevtik va pedagogik metodlarni tanlaydi. Shunday yondashuvlar bolaning ijtimoiy muloqotda samaradorligini oshiradi va ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning ikkinchi muhim yo'nalishi — bu emotsional intellektni oshirish va his-tuyg'ularni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Emotsional intellekt tushunchasi shaxsning o'z va boshqalarning his-tuyg'ularini anglash, boshqarish hamda ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatli ishlatish qobiliyatini o'z

ichiga oladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda aynan ushbu ko'nikmalarning yetishmasligi ko'plab ijtimoiy qiyinchiliklarga sabab bo'ladi. Shu sababli, psixologik intervensiyalarda emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan metodikalar muhim o'rin tutadi. Masalan, o'yin terapiyasi, rolli o'yinlar va his-tuyg'ularni ifodalash mashqlari bolalarda o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonida kognitiv rivojlanishning o'rni katta. Piaget va Vygotskiy nazariyalariga asoslangan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarning muloqot qobiliyatlari ularning kognitiv funksiyalari bilan chambarchas bog'liq. Maxsus ehtiyojga ega bolalar ko'pincha kognitiv buzilishlar tufayli ijtimoiy signal va muloqotni noto'g'ri tushunishadi, bu esa ularning ijtimoiy vaziyatlarda qiyinchiliklarga duch kelishiga olib keladi. Shu sababli, psixologik yordam kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg'ulotlar orqali ham ta'minlanishi lozim. Bu esa ijtimoiy muloqotda to'g'ri qaror qabul qilish va moslashuvchanlikni oshirish imkonini beradi.

Psixologik yordamning yana bir samarali vositasi — bu stressni boshqarish va ijtimoiy muhitdagi xavotirlarni kamaytirishga yo'naltirilgan texnikalar bo'lib, ular maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixofiziologik holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda ijtimoiy vaziyatlarda yuzaga keladigan stress va tashvishlar ijtimoiy ko'nikmalarning rivojlanishini sekinlashtiradi yoki to'xtatib qo'yadi. Shu bois, psixologik treninglarda nafas olish mashqlari, relaksatsiya texnikalari va kognitiv restrukturizatsiya metodlari qo'llaniladi. Bu usullar bolaning ichki muvozanatini ta'minlab, yangi ijtimoiy vaziyatlarga moslashuvini yaxshilaydi.

Yuqorida ta'kidlanganlarning barchasi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda psixologik yordamning multidimensiyali xususiyatini ochib beradi. U nafaqat bolaning individual psixologik holatini yaxshilash, balki ijtimoiy kontekstda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan

ko'nikmalarni shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Bu jarayon esa ko'p tarmoqli va hamkorlikka asoslangan yondashuvni talab qiladi, unda psixolog, pedagog, ota-ona va ijtimoiy xodimlarning hamkorligi asosiy omil bo'ladi. Shu bilan birga, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning o'rnini ortib borayotganini ko'rsatmoqda. Masalan, virtual haqiqat (virtual reality) va interaktiv dasturlar yordamida ijtimoiy vaziyatlarni simulyatsiya qilish bolaning xavfsiz muhitda amaliy ko'nikmalarni egallashiga imkon beradi. Bu yondashuv bolalarda ijtimoiy stressni kamaytirish va ijtimoiy qobiliyatlarni sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning roli o'zining multidimensiyali va integratsiyalashgan xarakteri bilan ajralib turadi. Ijtimoiy ko'nikmalar — bu shaxsning jamiyat bilan samarali muloqot qilishida, ijtimoiy vazifalarni bajarishida, shuningdek, o'zining emotsional va kognitiv imkoniyatlarini to'liq amalga oshirishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Maxsus ehtiyojga ega bolalarda yuzaga keladigan rivojlanish buzilishlari, kognitiv va emotsional cheklovlar ularning ijtimoiy integratsiyasini sezilarli darajada qiyinlashtiradi, shu sababli, psixologik yordamning tizimli va individuallashtirilgan ko'rsatkichlari bolalar uchun ijtimoiy moslashuv va shaxsiy rivojlanishda zaruriy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Psixologik yondashuvlar nafaqat ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga, balki bolaning emotsional intellektini oshirish, stressni boshqarish va kognitiv funktsiyalarni rivojlantirishga qaratilgan kompleks tadbirlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, psixologik yordam samaradorligi ota-ona, pedagoglar va ijtimoiy xizmatlar bilan doimiy hamkorlikni talab qiladi. Zamonaviy innovatsion texnologiyalar, xususan virtual haqiqat va interaktiv metodlar ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda, bu esa maxsus ehtiyojga ega bolalarning jamiyatda muvaffaqiyatli integratsiyasiga xizmat qiladi.

Natijada, maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordamning o'zni nafaqat muammo diagnostikasi va terapiyasida, balki ularning ijtimoiy-madaniy muhitga moslashuvdagi asosiy mexanizm sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon ilmiy nazariy asoslar va amaliy yondashuvlarning uyg'unlashuvi orqali amalga oshirilishi kerak, bunda multidisipliner jamoa ishining o'zni beqiyosdir.

Xulosa qilib aytganda, maxsus ehtiyojga ega bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yordam nafaqat individual terapevtik yondashuvlar, balki tizimli, integratsiyalashgan va multidisipliner mexanizmlarga asoslangan murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon bolalarning ijtimoiy faoliyatini oshirish, ularning hissiy va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy inklyuziyani ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Akhmedov, J.I. *Bolalar psixologiyasi va maxsus ta'lim asoslari.*, Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti, 2015. 312 b.
2. Islomov, S.M. *Maxsus ehtiyojga ega bolalarning psixologik rivojlanishi.*, Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. 256 b.
3. Juraev, B.A. *Pedagogik psixologiya: nazariya va amaliyot.*, Toshkent: O'qituvchi, 2012. 348 b.
4. Karimova, N.N. *Maxsus ta'lim psixologiyasi.*, Toshkent: Sharq, 2014. 290 b.
5. Mirzaahmedov, D.T. *Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish metodikalari.*, Toshkent: Universitet nashriyoti, 2010. 198 b.
6. Turg'unov, M.R. *Bolalar ijtimoiy psixologiyasi.*, Toshkent: Fan, 2016. 304 b.
7. Usmonov, A.A. *Maxsus ehtiyojga ega bolalarning pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlashi.*, Toshkent: Barkamol Avlod, 2018. 276 b.